

تبلیغ خانواده

دوفصلنامه علمی - تخصصی

سال دوم - شماره چهارم

بهار و تابستان ۱۴۰۳

مدیریت بحران خانواده با الگوی مدیریتی حضرت زینب علیها السلام

محمد ضیاء برهانی*

زهرا اخلاقی**

اشاره

اسلام آمده است تا انسان را به مقام خلیفه الهی برساند؛^۱ مقامی که با عبودیت و بندگی الهی به دست می آید و بستر مناسب آن جامعه ایمانی - توحیدی است. چنین جامعه ای زمانی محقق می شود که خانواده سالم و ایمانی باشد. کمال انسان رابطه مستقیم با سلامت و کمال خانواده دارد؛ به این معنا که انسان زمانی در مسیر کمال خود قرار می گیرد که خانواده، سالم و توحیدی باشد؛ اما چنانچه خانواده دچار بحران و آسیب شود، انسان از رسیدن به کمال بازمی ماند؛ از این رو انسان چاره ای ندارد جز آسیب شناسی و مدیریت بحران خانواده تا این نهاد مقدس و گران سنگ دچار فروپاشی نشود.

دانش مدیریت، بهترین گزینه برای بحران زدایی از خانواده است؛ البته مدیریت به راهکارهایی مانند ایمان افزایی، انجام رسالت اعضای خانواده، عقلانیت و الگو نیاز دارد که حضرت زینب علیها السلام بهترین الگو در عرصه مدیریت بحران خانواده است.

این نوشتار می کوشد مدیریت بحران خانواده را با محوریت الگویی حضرت زینب علیها السلام سامان دهد.

الف) تعریف بحران مدیریت خانواده

مدیریت بحران (Crisis management) از اصطلاحات حوزه مدیریت است که به مجموعه ای

* دانش آموخته سطح ۴ حوزه علمیه قم (نویسنده مسئول).

** کارشناس ارشد فلسفه.

۱. بقره: ۳۰.

از فعالیت‌ها، چاره‌جویی‌ها و دستورالعمل‌هایی گفته می‌شود که مدیریت یک سازمان در چالش با بحران انجام می‌دهد و هدف آن کاهش روند، کنترل و رفع بحران است. بحران خانواده عبارت است از موقعیتی تصورنشده و پیش‌بینی‌ناپذیر که در زندگی رخ می‌دهد؛ مانند تشخیص بیماری سخت برای یکی از اعضای خانواده، طلاق، مرگ و... این‌گونه موقعیت‌ها را موقعیت‌های استرس‌آفرین و خانواده‌های دچار آن را، خانواده دارای بحران می‌نامند. بر این اساس مدیریت بحران در خانواده، مهارتی است که هر یک از اعضا با فراگیری آن می‌توانند بحران‌ها را شناسایی و کنترل کنند. افرادی که هنگام وقوع بحران مهارت مدیریت آن دارند، فشارهای کمتری را به خود و اطرافیان وارد می‌کنند. این افراد به آینده امیدوارند و در مقابل مشکلات مقاومت می‌کنند.^۱

ب) مدیریت بحران خانواده با الگوی مدیریتی حضرت زینب علیها السلام

اگر مدیریت را علم، رهبری و کنترل فعالیت‌های دسته‌جمعی، برای نیل به هدف‌های مطلوب با بیشترین کارایی تعریف کنیم،^۲ حضرت زینب علیها السلام سرآمد چنین آگاهی و مهارت بودند؛ چراکه ایشان بعد از حادثه کربلا و شهادت اباعبدالله علیه السلام و یاران باوفایش، بحران‌های بسیاری را مشاهده کرد؛ اما با بینش توحیدی، ایمان قوی، صبر و استقامت و فداکاری بی‌مثال و شجاعت بی‌مانند توانست همه بحران‌ها را پشت سر بگذارد و اهل بیت و خاندان امام حسین علیه السلام را سرپرستی کند؛ همچنین پیام کربلا را به‌زیبایی هرچه تمام‌تر منتقل کند تا امروز بقای دین و سرمایه بی‌نظیر حادثه کربلا را مدیون این بانوی شجاع و نمونه باشیم.

ج) اصول مدیریت بحران خانواده

خانواده کشور کوچکی است که گاهی دچار بحران می‌شود، همان‌گونه که یک کشور دچار بحران و موانع می‌شود؛ با این تفاوت که بحران یک کشور در سطح کلان شکل می‌گیرد و همه افراد جامعه را به چالش می‌کشاند، اما مشکلات و موانع خانواده کوچک‌تر است. مسئله مهم در این‌باره، روشمندسازی و چگونگی مدیریت بحران است. برای مدیریت بحران خانواده اصول و روش‌های متعدد وجود دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

1. <https://rasekhoon.net/article/show/1465238>

۲. ر.ک به: اسماعیل کاوسی، مدیریت بحران، ص ۱۳.

۱. ایمان‌افزایی

یکی از مؤلفه‌هایی که جامعه دینی را از دیگر جوامع متمایز می‌کند، خداباوری است. بر این اساس مؤمنان در جامعه دینی هنگام حوادث مانند جنگ و زلزله به خدا پناه می‌برند؛ زیرا یکی از عوامل مدیریت بحران، ایجاد آرامش و سکون است. این امر با ذکر خدا نمود پیدا می‌کند: «**إِلا به ذکر الله تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ**».^۱ در اسلام تأکید شده است برای استحکام خانواده، نماز و دعا و قرآن بخوانید؛ زیرا این امور موجب ایجاد آرامش در فضای خانه می‌شود. خداوند می‌فرماید: «**وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا**»^۲ خانواده خود را به نماز فرمان ده و بر انجام آن شکیبا باش.»

امام خمینی علیه السلام با ایمان به خداوند، بحران جنگ را مدیریت کرد؛ چنان‌که ایشان با یک جمله به همه دلهره‌ها خاتمه می‌دادند. در جریان حمله عراق به ایران، روزی که هواپیماهای متجاوز عراقی تمام مرزهای جنوب و غرب کشور را مورد حمله و تجاوز قرار دادند، مسئولان و فرماندهان با اضطراب خدمت امام آمدند و ایشان آنها را راهنمایی فرمودند؛ وقتی مسئولان و فرماندهان از نزد امام بیرون آمدند، چنان روحیه‌ای گرفته بودند که یکی می‌گفت: عراق را نابود می‌کنیم؛ دیگری می‌گفت: تا بغداد جلو می‌رویم. تازه خود مردم هم روحیه‌شان را باخته بودند و منتظر یک بسیج عمومی بودند؛ ولی امام با این جمله که: «دزدی آمده و سنگی انداخته و در رفته است»، مردم را آرام کردند.^۳

حضرت زینب علیها السلام در عرصه کربلا در انجام مدیریت انقلاب و سرپرستی اهل بیت امام حسین علیه السلام همیشه به یاد خدا بود؛ زیرا ایشان می‌دانست تنها عاملی که به آنان آرامش می‌دهد، عبادت و مناجات با خداوند است. گزارش شده حتی در شب یازدهم محرم نماز شب ایشان ترک نشد؛ ولی به دلیل ضعفی که بر ایشان مستولی شده بود، نماز شب خویش را در آن شب نشسته خواند. امام زین العابدین علیه السلام می‌فرماید: «در شب یازدهم محرم دیدم نشسته نماز می‌خواند». نیز آن بزرگوار می‌فرماید: «با این همه مصیبت و اندوهی که به ما روی آورد، اما در

۱. رعد: ۲۷.

۲. طه: ۱۳۲.

3. http://www.imam-khomeini.ir/fa/c78_54900.

مسیری که به شام می‌رفتیم، نافله‌های شب عمه‌ام اصلاً ترک نشد». امام حسین علیه السلام در آخرین وداع با خواهرش زینب به او فرمود: «یا اختا لاتنسينی فی نافلة اللیل، خواهرم مرا در نماز شب فراموش نکن».

۲. انجام وظایف اخلاقی

وظایف شوهر

هر کدام از اعضای خانواده در نظام خانوادگی، مسئولیت و وظایفی دارند که انجام آنها موجب بحران‌زدایی خانواده می‌شود؛ همان‌گونه که در جامعه همه افراد - اعم از مرد و مدیران - وظیفه دارند جامعه خویش را از آسیب‌ها و مشکلات نجات دهند، اعضای خانواده نیز می‌توانند با انجام وظایف خود بحران خانواده را مدیریت کنند. قرآن کریم یکی از وظایف سرپرست خانواده را مدیریت آن می‌داند: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...؛ مردان، سرپرست زنان هستند». روشن است که مدیریت به معنای «استبداد، خودرأیی و خودمحوری» نیست، بلکه به معنای «تدبیر صحیح در مجموعه تحت مدیریت» است. قرآن کریم در جای دیگر خوش‌رفتاری را بر شوهران لازم می‌داند: «و عاشروهنَّ بالمعروفِ...»^۱ با همسرانتان زندگی شایسته داشته باشید. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «أَلَا خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِ وَ أَنَا خَيْرُكُمْ لِنِسَائِي؛ آگاه باشید، بهترین شما کسی است که بهترین رفتار را با همسر خود داشته باشد و من بهترین رفتار را با همسرانم دارم». امام صادق علیه السلام فرمود: «وَمَنْ حَسَنَ بِرِّهٖ بِأَهْلِهِ زَادَ اللَّهُ فِي عُمْرِهِ؛^۳ کسی که با خانواده‌اش خوش‌رفتار باشد، خداوند بر عمرش می‌افزاید».

وظایف همسر

در آموزه‌های دینی برای همسر نیز وظایفی تعریف شده است که زن با انجام آنها می‌تواند بحران خانواده را مدیریت کند. در روایات از کارهای زن با عنوان شوهرداری خوب یاد شده است: «جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ».^۴ خوب‌شوهرداری، عبارت کوتاهی است که دلالت بر

۱. نساء: ۱۹.

۲. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۱۷۱.

۳. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۲۱۹.

۴. حسین نوری، مستدرک الو سائل، ج ۱۴، ص ۲۴۶.

تمامی رفتارها و گفتارهای شایسته‌ای می‌کند که زن در مورد شوهر خود می‌تواند داشته باشد. برخی از مصادیق خوب شوهرداری عبارت‌اند از:

الف) حفظ اسرار خانواده

خداوند ضمن معرفی زنان صالح، وظایف زنان را قانت و حافظ للغیب بودن می‌داند: «فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ»^۱ و زنان صالح، زنانی هستند که متواضع‌اند و در غیاب [همسر خود]، اسرار و حقوق او را حفظ می‌کنند. در مقابل حقوقی که خدا برای آنان قرار داده است، یعنی امانت‌دار بودن زن درباره مسائل خانوادگی و دارایی‌های شوهر در غیاب او.

ب) سامان دادن به امور خانه

امام صادق علیه السلام از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: «أَيُّمَا امْرَأَةً رَفَعَتْ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا شَيْئًا مِنْ مَوْضِعٍ إِلَى مَوْضِعٍ تُرِيدُ بِهِ صَلاَحًا، نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهَا وَمَنْ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهَا لَمْ يُعَذِّبْ»^۲ هر زنی که در خانه همسرش چیزی را جابجا کند تا امور خانه را سامان دهد، خداوند به او نظر لطف خواهد داشت و آن‌که مورد لطف و عنایت ذات مقدس ربوبی باشد، عذاب نخواهد شد.

ج) سازگاری با شوهر

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «أَيُّمَا امْرَأَةً لَمْ تَرْفُقْ بِزَوْجِهَا وَحَمَلَتْهُ عَلَى مَا لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ وَ مَا لَا يُطِيقُ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهَا حَسَنَةٌ وَ تَلَقَى اللَّهُ وَ هُوَ عَلَيْهَا غَضَبَانٌ»^۳ هر زنی که با شوهر خود سازگار نباشد و شوهر را به چیزی وادار نماید که توانش را ندارد، از او هیچ کار خیری پذیرفته نیست. و در حالی خدا را ملاقات می‌کند که خدا از او خشمناک است. زوج جوانی در دادگاه خانواده حضور یافتند و درخواست جدایی خویش را به قاضی ارائه کردند. مرد جوان که ۳۶ سال داشت، با بیان اینکه همسرم فرد بسیار عصبانی و بداخلاقی است، خطاب به قاضی گفت: «چهار سال از شروع زندگی مان می‌گذرد و در این مدت، هرگز احساس نکردم همسرم می‌تواند چهره‌مهربانی هم

۱. نساء: ۳۴.

۲. محمد بن حسن حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۴۵۱.

۳. فضل بن حسن طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۱۴.

داشته باشد».^۱

د) اطاعت از شوهر

زنی خدمت پیامبر ﷺ آمد و پرسید: «ما حق الزوج علی المرأة؟ فقال لها: أن تُطِيعَهُ وَلَا تُعْصِيَهُ»^۲
حق مرد بر زن چیست؟ فرمود: از او اطاعت کند، او را نافرمانی نکند».

۳. افزایش آستانه تحمل

یکی از فضیلت‌های انسانی، افزایش آستانه تحمل و بردباری بر سختی‌هایی است که از هر سو به انسان هجوم می‌آورد. انسان زمانی می‌تواند در برابر سختی‌ها بیمه شود که صابر باشد. از سوی دیگر یکی از آسیب‌های اخلاقی، کاهش آستانه تحمل است؛ چنان‌که صاحب‌نظران تربیتی معتقدند پرخاشگری، کم‌تحملی و ناراحتی‌های روانی گسترش یافته است. شاهد بر این امر، روند روبه‌رشد آمار دعوای خانوادگی، طلاق، نزاع‌های خیابانی، ضرب و جرح و افزایش آمار جرم و جنایت است. بر این اساس یکی از روش‌های مدیریت بحران خانواده، افزایش آستانه تحمل است؛ یعنی همه اعضای خانواده - به‌ویژه والدین باید در برابر سختی و مشکلات صبر کنند و به حل مشکل آن پردازند؛ زیرا در سایه افزایش آستانه تحمل می‌توان تصمیم منطقی گرفت و هر کدام از اعضای خانواده - به‌ویژه زوجین - با صبر و شکیبایی در موقعیت‌های دشوار زندگی می‌توانند از بروز اختلاف‌ها جلوگیری کنند. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «أَنْ يَحْتَمِلَ الرَّجُلُ مَا يُنُوبُهُ وَيَكْظِمَ مَا يَغْضِبُهُ»^۳ صبر آن است که شخص آنچه او را می‌آزارد، تحمل کند و آنچه او را به خشم می‌آورد، فروخورد». همچنین ایشان فرمود: «وَ عَلَیْكُمْ بِالصَّبْرِ فَإِنَّ الصَّبْرَ مِنَ الْإِيمَانِ كَالرُّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ»^۴ بر شما باد صبر و استقامت کردن؛ زیرا صبر در برابر ایمان، همانند سر به بدن است».

مردی می‌گوید روزی به خانه رفتم و دیدم همسرم عصبانی است و بدون دلیل به من تندی می‌کند. کمی که گذشت، با ملایمت گفتم: تو می‌دانی که من تو را دوست دارم و به زندگی مان

۱. خبرگزاری ایسنا، ۲۶ شهریور ۱۳۹۱، کد خبر: ۹۱۰۶۲۶۱۴۷۵۸.

۲. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۰۷.

۳. آقا جمال خوانساری، شرح بر غررالحکم و درر الکلم، ج ۷، ص ۱۹۱.

۴. نهج البلاغة (للصّحی صالح)، ص ۴۸۲.

علاقتمندم. امروز در هوای سرد لباس شسته بادم و لباس‌ها چند بار روی زمین افتاده بود و بچه‌ها هم مرا اذیت کرده بودند، ناخواسته عصبانی شدم و به شما تندی کردم. می‌خواهم بدانم عصبانیت و تندی من هم به این دلیل است، فکر نکن دوست ندارم. من هم به او گفتم: من هم اگر گاهی به شما تندی می‌کنم، از روی عدم علاقه به شما و فرزندانم نیست، بلکه به دلیل مشکلات بیرون است و عصبانیتم ناخواسته بوده و جدی نیست. اکنون بیش از پانزده سال می‌گذرد و دیگر میان ما نزاع و بگومگویی پیش نیامده است.^۱

نمونه صبر را می‌توان در پایداری زینب علیها السلام مشاهده کرد. تاریخ هرگز زنی به صبوری زینب علیها السلام ندیده است. او ام‌المصایب است؛ به گونه‌ای که هر جا واژه صبر به ذهن می‌آید، پایداری او در برابر تمام مصایب زندگی در مدینه، کربلا، از کربلا تا کوفه و از کوفه تا شام یادآور می‌شود. بی‌تردید حضرت زینب علیها السلام بود که - ضمن مدیریت انقلاب -، اهل بیت علیهم‌السلام را سرپرستی کرد. البته صبر زینب علیها السلام برگرفته از نگرش زیبای اوست؛ آنجا که می‌گوید: «ما رأیت الا جمیلاً؛ من چیزی جز زیبایی ندیدم». آری، صبر به انسان فرصت می‌دهد هنگامی که افکار پریشان، صحنه‌های هول‌انگیز و مصایب از هر طرف به انسان هجوم می‌آورد، فکر صحیح و اراده مطمئن داشته باشد.^۲ بر این اساس زنان و مردان می‌توانند در عرصه‌های مختلف، از جمله بحران خانواده، شکیبایی زینب علیها السلام را الگو قرار دهند.

۴. محبت‌افزایی

احترام متقابل، از اصول بنیادین همسررداری است و زنان و مردان موفق کسانی هستند که احترام به همسران خویش را بر خود لازم می‌دانند. زندگی با احترام و محبت، به درستی پیش می‌رود و مشکلات و سختی‌هایش آسان‌تر حل می‌شود. هرچه توجه، محبت و احترام میان زوجین عمیق‌تر و گسترده‌تر باشد، زندگی خانوادگی از سلامت و رضایت‌مندی بیشتری برخوردار خواهد بود؛ اما هنگام بروز بحران در خانواده، محبت‌ها کاهش می‌یابد؛ زیرا در خانواده نازاحتی و چالش‌های اخلاقی شکل می‌گیرد که نتیجه آن استرس و اضطراب است. در چنین شرایطی افزایش محبت و ایجاد فضای صمیمی بین اعضای خانواده عامل مهم بحران‌زدایی است؛

۱. <https://www.balagh.ir/content/13257> .

۲. سیدمحمدحسین طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۹، ص ۹۶.

بنابراین خانواده‌های کارآمد دارای اعضای هستند که احساسات خود را به یکدیگر آشکار و صریح ابراز می‌دارند. افزون بر آن خانواده‌های کارآمد در ابراز محبت کلامی و غیرکلامی و تمجید و ستایش یکدیگر بسیار سخاوتمند هستند؛ بر این اساس یکی از اصول مدیریت بحران خانواده، محبت‌افزایی است؛ محبتی که خداوند آن را جان‌مایه زندگی خانوادگی قرار داده است: «وَمِنْ آيَاتِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً؛^۱ و از نشانه‌های او اینکه از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدان‌ها آرام‌گیرید و میان‌تان دوستی و رحمت نهاد». همچنین: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا؛^۲ او خدایی است که [همه] شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از [جنس] او قرار داد تا در کنارش بیسایید».

چون پی یسکن الیهاش آفرید کی تواند آدم از حوا برید^۳

دختر علامه طباطبایی می‌گوید:

در اتفاقی که کرایه کرده بودیم، در طرفی، پدرم برای طلاب تدریس می‌کرد و مادر پشت پرده زندگی می‌کردیم؛ ولی با تمام این مشکلات، زندگی بسیار شادی داشتیم. مادرم مشکلات را از پدرم پنهان می‌کرد و معتقد بود حتی یک ساعت اشتغال ذهن پدرم به مسائل زندگی، برای مادر گناه محسوب خواهد شد و تمامی مشکلات زندگی را از پدر پنهان می‌کردند تا ایشان با خیال آسوده به تحصیل و تدریس پردازند.^۴

البته شایسته است محبت هم از ناحیه مرد و هم از سوی زن ابراز شود. امام صادق علیه السلام فرمود: «الْعَبْدُ كُلَّمَا أَرَادَ لِلنِّسَاءِ حُبًّا أَرَادَ فِي الْإِيمَانِ فَضْلًا؛^۵ هرچه ایمان مرد بیشتر باشد، محبتش به همسرش بیشتر خواهد بود». پیامبر صلی الله علیه و آله نیز فرمودند: «احسن الماس إيماناً أحسنهم خلقاً و أظفهم

۱. روم: ۲۱.

۲. اعراف: ۱۸۹.

۳. جلال‌الدین محمد مولوی، مثنوی معنوی، دفتر ۱، بیت ۲۴۲۶.

۴. نجمه‌سادات طباطبایی، به نقل از: پایگاه اینترنتی بلاغ؛ در:

<http://www.balagh.ir/content/3829>

۵. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۲۴.

بأهله و أنا أظفكم بأهلي؛^۱ ایمان آن کس بهتر است که اخلاقش بهتر و مهر و محبتش به خانواده اش بیشتر باشد و من مهربان ترین شما به خانواده ام هستم».

۵. عقلانیت

عقلانیت،^۲ در آموزه های دینی مورد تأکید قرار گرفته است؛ به گونه ای که در قرآن ۴۹ بار مشتقات ماده «عقل» به کار برده شده است و واژه هایی مانند «یتفکرون» و «یتدبرون» بسیار در قرآن آمده است. امام رضا علیه السلام فرمود: «صَدِيقُ كُلِّ امْرِئٍ عَقْلُهُ وَ عَدُوُّهُ جَهْلُهُ»^۳ دوست هر انسانی عقل او و دشمن او، جهل اوست». در روایات دیگر نیز عقل، ابزاری برای شناخت حقایق دانسته شده است. رسول الله صلی الله علیه و آله فرمود: «مَا قَسَمَ اللَّهُ لِلْعِبَادِ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الْعَقْلِ؛^۴ خداوند چیزی بهتر از عقل برای بندگانش قسمت نکرده است».

گرچه عاطفه گرایی و ایجاد فضای احساسات در نظام خانواده، امری پسندیده و منطقی است؛ اما به معنای نادیده گرفتن عقلانیت در حل بحران خانواده نیست. اعضای خانواده باید با تدبیر و علم و آگاهی و دوراندیشی، بحران خانواده را مدیریت کنند. شاید بر این اساس در گزاره های دینی به انتخاب عاقلانه به ازدواج زوجین تأکید شده است تا بفهماند در انتخاب همسر «عاقلانه» بیندیشید، از سطحی نگری و هوس زودگذر دوری کنید و فریب جلوه گری ها و خودنمایی ها را نخورید: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ».^۵ امام صادق علیه السلام نیز سفارش می کند هنگام انتخاب همسر عاقلانه تصمیم گرفته شود: «إِنَّمَا الْمَرْأَةُ قِلَادَةٌ فَانظُرِي إِلَىٰ مَا تَقْلِدُهُ؛ زن همانند گلوبندی است که بر گردن می افکنند؛ پس مراقب باش که چه چیزی را بر گردن می افکنی».

۶. مشورت و رایزنی

یکی از روش های مدیریت بحران خانواده، مشورت اعضای خانواده است. همان گونه که یک

۱. همان، ج ۱۲، ص ۱۵۳.

2. rationality

۳. آقا جمال خوانساری، شرح غرر الحکم و درر الکلم، ج ۷، ص ۲۶۰.

۴. همان، ص ۲۶۲.

۵. نور: ۳۲.

کشور دچار بحران می‌شود، رهبران و مدیران جامعه مشورت می‌کنند تا مشکلات را حل نمایند؛ خانواده نیز کشور کوچکی است که اعضای آن می‌توانند هنگام بروز بحران و مشکل مشورت کنند تا خانواده را از بحران نجات دهند؛ از این‌رو در مواردی که بحران‌ها به ابعادی جدی‌تر رشد کرده‌اند، مشاوره می‌تواند بسیار مفید باشد. در گزاره‌های دینی نیز به مشورت در عرصه‌های اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و خانوادگی توجه خاصی شده است؛ رسول اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گاهی در کارهای شخصی و درباره‌ی امور جاری مسلمانان با همسران خود مشورت می‌نمود؛ چنان‌که در جریان صلح حدیبیه چنین کرد.^۱ در قرآن نیز سوره‌ای با نام «شوری» وجود دارد که در آن به انجام مشورت دستور داده شده است:^۲ «وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ يُبَيِّنُهَا»^۳ کارشان را به مشورت یکدیگر انجام می‌دهند». نیز در فرازی دیگر فرمان می‌دهد: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»^۴ و در کار [ها] با آنان مشورت کن».

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در امور عمومی مسلمانان هم جلسه‌ی مشاوره تشکیل می‌داد.^۵ همچنین خداوند درباره‌ی شیردادن فرزند^۶ و تربیت و سرپرستی آن می‌فرماید: «أَتْمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ»^۷ [درباره سرنوشت فرزندان] به شایستگی میان خود به مشورت پردازید [و به طور شایسته تصمیم گیرید].

۱. جعفر سبحانی، فروغ ابدیت، ج ۲، ص ۴۵۱؛ به نقل از علیرضا انصاری، سبک زندگی از دیدگاه قرآن، ص ۱۴۰.

۲. شوری: ۳۸.

۳. شوری: ۳۸.

۴. آل عمران: ۱۵۹.

۵. ناصر مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۱۴۴.

۶. طلاق: ۳. «فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا؛ پس اگر [پدر و مادر] بخواهند با رضایت و صلاح‌دید یکدیگر، کودک را [زودتر] از شیر بازگیرند، گناهی بر آن دو نیست»، ناظر بر زود از شیر گرفتن

کودک است (سیدمحمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۲۴۱).

۷. طلاق: ۶.

کتابنامه

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره الفقیه، چ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
۲. بهشتی، احمد، خانواده در قرآن، چ پنجم، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۵ ش.
۳. جمعی از نویسندگان، مجموعه مقالات قرآن و مدیریت، چ اول، قم: المصطفی، ۱۳۹۶ ش.
۴. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، چ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ ق.
۵. قهرمانی نژاد شایق، بهاءالدین، بانوی نینوا (زندگی نامه حضرت زینب علیها السلام و نقش او در کربلا)، چ اول، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۷ ش.
۶. کاوسی، اسماعیل، مدیریت بحران، چ اول، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۹ ش.
۷. محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، چ چهارم، قم: دار الحدیث، ۱۳۹۰ ش.
۸. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، چ سوم، تهران: صدرا، ۱۳۸۱ ش.
۹. نجفی، حسین، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، چ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۲ ش.